

СУДОРЖЕНКО Г. П., ДЕМЧУК Я. О.

Київський національний лінгвістичний університет

ДЖЕРЕЛА І ЗАСОБИ ВИЯВЛЕННЯ ІМПЛІЦИТНИХ ЗНАЧЕНЬ УМОВНО-НАСЛІДКОВИХ ВІДНОШЕНЬ У ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено виявленню імпліцитних значень умовно-наслідкових відношень, представлених синтаксичними структурами із розгорнутою пропозицією та предикативністю. Джерелом імпліцитного значення виступає компресія мовних структур. Засобом їхнього розкриття є імплікація.

Ключові слова: імпліцитне значення, умовно-наслідкові відношення, компресія мовних структур, імплікація.

Статья посвящена выявлению имплицитных значений условно-следственных отношений, представленных синтаксическими структурами с развёрнутой пропозицией и предикативностью. Источником имплицитного значения выступает компрессия языковых структур. Способом их раскрытия является импликация.

Ключевые слова: имплицитное значение, условно-следственные отношения, компрессия языковых структур, импликация.

The article focuses on eliciting implicit meaning of condition and consequence relations, presented by syntactic structures with extended proposition and predication. The source of implicit meaning is referred to compression of language structures and implication is regarded as the means of its exposure.

Key words: implicit meaning, condition and consequence relations, compression of language structures, implication.

Метою статті є виявлення синтаксичних структур із імпліцитним значенням на основі умовно-наслідкових відношень.

Актуальність обраної теми пов'язана з вивченням проблем найбільш економних одиниць для визначення комунікативної ситуації.

Предметом є структурно-семантичні особливості і комунікативно-функціональна специфіка умовно-наслідкових відношень із імпліцитним значенням у іспанській мові.

Об'єктом дослідження виступають структурно-семантичні моделі із імпліцитним значенням на основі умовно-наслідкових відношень.

Матеріалом слугували вибірки із художніх творів іспанських та іспаномовних авторів.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше представлено одиниці з умовно-наслідковими відношеннями, поверхнева структура яких не відповідає їхній глибинній структурі.

Умова, умовність (condicionalidad) є досить широким поняттям, вираженим різнооформленими синтаксичними структурами,

якими мовець демонструє свою компетенцію виразити ситуацію, протилежну дійсності, й створити можливий світ для реалізації такої ситуації. Традиційна логіка схильна визначати умовні відношення, які підкріплюється формулою *si p, entonces q*, як гіпотетичний сілогізм (*silogismo hipotético*) або умовний сілогізм (*silogismo condicional*) [10:3647].

Якщо складнопідрядне речення є первинною і основною формою відтворення умовно-наслідкових відношень, то всі інші способи слід віднести до вторинних, неосновних форм передачі цих відношень. Формуючи інформативний зміст та слідуючи одному із принципів прагматики – принципу економії, мовець опускає якийсь компонент і таким чином не всі компоненти смислової структури висловлення отримують мовне оформлення. Експліцитні та імпліцитні компоненти значення різняться способами їхнього відтворення, шляхами передачі в плані вираження. Експліцитними виступають формально виражені компоненти значення, в той час, як імпліцитні, тобто приховані, не мають самостійного явного вираження у формальній лексико-граматичній структурі мови. Вони отримують вираження через лексико-семантичні опозиції і контекст. Конкретизація прихованих семантичних компонентів реалізується шляхом різноманітних перетворень, лексико-семантичного розгортання й перифразування семем [1:98–99].

Сутність поняття імпліцитності висловлення тлумачить О. М. Старикова, пов'язуючи це поняття з теорією глибинних і поверхневих структур та вказуючи на те, що імпліцитний характер висловлення є відображенням асиметрії між формою і змістом, між категоріями мови і мислення [5:14].

Найбільш загальне визначення імпліцитного значення зводиться, на нашу думку, до того, що в цьому разі йдеться про прямо не виражені, однак усвідомлені значення комунікативних актів. На відміну від експліцитних, імпліцитні значення не мають безпосереднього матеріального вираження, однак це не означає, що вони ніяк не виявляються матеріально, і що їх можна вважати змістом без форми. Імпліцитні значення мають свою складну форму не прямого, а опосередкованого представлення ситуації. Імпліцитне значення є вихідним від експліцитного і виникає внаслідок взаємодії експліцитного значення з сукупними умовами його реалізації [3:225]. Суттєвими моментами в теорії імпліцитності є передусім джерела

і засоби виявлення імпліцитних значень, характер їхньої взаємодії з експліцитними значеннями і функції імпліцитного в змістовній структурі мовлення. Небезпідставно джерелом імпліцитного значення вважається імплікація з експліцитно знаковим значенням висловлень. Імплікацією називається логічна операція, яка пов'язує два висловлення сполучником "якщо – то", тобто реалізує у реченні умовне судження і зв'язок у цьому разі виражений повністю: елемент А – умовним реченням, а елемент Б – головним. Різні тлумачення імплікації у лінгвістиці зумовлені логічним джерелом виникнення терміна і різними способами згортки інформації в тексті, повідомленні з опертям на різноманітні вербальні засоби інтеграції з імпліцитним змістом [4:521].

До важливого джерела імпліцитних значень можна віднести явища *компресії* мовних структур у мовленні, які здійснюються згідно правил мовленнєвої редуції форми мовних структур. Це передусім скорочення, спрощення, контамінація, заміщення повних розгорнутих мовних структур компресивними мовленнєвими одиницями, які легко співвідносяться з базовими структурами. Компресію від інших джерел імпліцитних значень вирізняє редуція саме форми вираження думки відповідно до певних правил, які уможливають відновлення редуційованих елементів повної форми. Зміст і форма відновлюються достатньо однозначно завдяки претексту, постексту, мовленнєвій ситуації і правилам редуції.

В іспанській мові існують одиниці, семантичні характеристики яких можуть не відповідати їхнім формальним показникам. Йдеться про такі одиниці, глибинна структура яких не співвідноситься з їхнім поверхневим вираженням [9:362]. Прикладом можуть слугувати складні речення, які мають диференційовані ознаки моделі складнопідрядного чи складносурядного речення, а саме: сполучники і сполучні слова, експліцитний тип зв'язку, наявність у головній підрядній частинах слів-коррелятивів, узгодження граматичних форм. Це можуть бути складнопідрядні означальні із семантикою умовних [11:181]. Так, речення, які формально співвідносяться із складносурядними або безсполучниковими реченнями, для яких нехарактерні відношення залежності, що є невід'ємною ознакою для умовних речень [8:17], насправді передають умовні відношення: *Cría cuervos, y te sacarán los ojos.* → *Si crías cuervos, te sacarán los ojos* (13:54), *Prohíbele algo*

al necio, y hará precisamente eso (ibid., 138) → *Si le prohibes algo al necio, hará precisamente es*. Тобто, конструкція *Imperativo + y + Futuro* своєю глибинною структурою здатна виразити відношення залежності, а отже й умовні відношення.

Слід зазначити, що здатність форм наказового способу виступати в значенні умовного пояснюється близькістю їхніх модальних планів: обидва виражають не дійсну подію, а ідеальну, тобто уявну, домисльовану, ту, яка існує у думці мовця. Наказовий спосіб виконує функцію предиката зумовлюючої частини і функцію граматикалізованого показника підрядного зв'язку. Граматично релевантним контекстом, що актуалізує умовне значення форми наказового способу, виступає зумовлений компонент безсполучникового чи сурядного зв'язку. Лише у взаємодії з ними форма наказового способу набуває некатегоріального значення – значення волевиявлення, наказу, прохання. Вживання форми майбутнього часу пояснюється тим, що вона гіпотетична за своєю суттю, адже майбутня дія – це дія передбачувана, нереальна.

Виходячи з того, що у безсполучниковому реченні відсутні категорії підрядності і сурядності, смислові відношення в ньому виявляються на основі конкретного змісту предикативних конструкцій: *Ayúdate; Dios te ayudará (si te ayudas)* (13:53). Вживання наказового способу надає можливість визначити як умовну одну з предикативних конструкцій по відношенню до іншої. Слід зазначити, що безсполучникові речення характеризуються більш динамічним відтворенням дії порівняно із сполучниковими реченнями. Важливим фактором у безсполучниковому реченні виступає інтонація. Вона є вказівником на те, що між предикативними конструкціями існують певні смислові відношення, які закладені у зміст протасису і аподосису. При цьому ці смислові відношення повинні усвідомлюватися мовцем з огляду на його аперцептивну базу. Наведена синтаксична функція інтонації безсполучникового складного речення називається функцією активізації імпліцитних смислових відношень [2:180].

Семантика дієслів розумового сприйняття (*de percepción mental*) *imaginar; suponer; admitir* добре слугує для побудови гіпотези, припущення: *Supongamos que haya alguien quien se ocupe de ti, alguien tendrá* (12:208) → *En caso de que haya alguien quien se ocupe de ti, alguien tendrá* – дія відноситься до майбутнього і мислиться можливою для реалізації. *Imaginemos que fuera lógica la decisión de dedicarme a la*

literatura, pero ni me pasó por mientes → *En caso de que fuera lógica la decisión de dedicarme a la literatura, pero ni me pasó por mientes* (15:217) – реалізація дії не тільки є проблематичною, але й такою, що вже не здійснилася чи не може бути реалізованою у теперішньому і майбутньому. Наведений тип речень функціонує у тексті паралельно зі складними реченнями з підрядною частиною умови.

Іншим прикладом виступає складне за поверхневою структурою речення з підрядною частиною причини: *Me casaré con él porque lo quiera, no porque me obliguen* (12:215), яке передає умовні відношення: "Я вийду за нього, якщо я цього захочу, а не тому, що мене змусять".

Відомо, що конструкція *V1 – que – V2*, де *V1* не виражено експліцитно, інколи передає відношення умови. У цьому разі мовець, звертаючись до третьої особи, докоряє її в тому, що вона може зробити щось "заборонене", і якщо наважиться зробити це, то мовець бере на себе відповідальність сказати, що трапиться щось неприємне, природа якого часто незрозуміла, тому що в основному вживаються неконкретні дієслова. Одним із найбільш уживаних є *ver*: *Que no me obedezcan y verán!* (15:64). Тобто в основу має бути закладений виклик, загроза (*el reto*): *Que se atreva y tendrá su merecido* → *Atrévete y tendrás tu merecido*; *Que vuelva. Se divertirá* → *Vuelve y te divertirás*. Слід зауважити, що значення конструкції *V1 – que – V2* залежить від значення *V1*, яке не виражене експліцитно, наприклад: *V1* виражає наказ – *Que me ayude* → *Quiero, ordeno, mando, suplico que me ayude*; бажання – *Que duermas bien* → *Deseo que duermas bien*. Речення типу *que + Imperfecto o Pluscuamperfecto de Subjuntivo + frase principal* поряд із значенням бажання передають умовні відношення: *Que te preguntara (si te preguntara) cómo se escribe el nombre de Antonino, ¿no es verdad que tú pronunciarías con tranquilidad las letras una a una?* (15:185). *Que + Indicativo + frase principal* також своєю глибинною структурою репрезентує умовні відношення: *Que te gusta, bien que no te gusta, me da lo mismo* [14:69].

В іспанській граматиці дотепер не отримали однакового трактування десидеративні речення типу: *¡Quién pudiera olvidar!* *¡Quién tuviera poder!* Ці речення здатні передавати нереальні умовні відношення неповної форми (*incompleta*), що є прикладом мовної економії. Замість *quién* може вживатися *si*: *¡Quién se atreviera!* → *¡Si yo me atreviera!* [6:312]. Іншу думку висловлює щодо цього типу речень Х. Боррего. Вважається, що *quién* і

дієслово у субхунтиві (може вживатися тільки *el Imperfecto de Subjuntivo* і *Pluscuamperfecto de Subjuntivo*) виражають в іспанській мові палке бажання. Агентом дії є перша особа однини, і бажання мислиться як неможливе чи надзвичайно важке для здійснення, або вже нереалізоване: *¡Quién estuviera en tu lugar!* (*≈!Ojalá yo estuviera en tu lugar*) – дія відноситься до моменту мовлення. *¡Quién hubiera podido comerse aquella chuleta!* (*≈Ojalá yo hubiera podido comerse aquella chuleta!*) – дія відноситься до минулого [7:75].

Отже, імпліцитно виражені відношення умови в іспанській мові, які базуються на лексико-семантичному змісті даних речень, осмислюються слухачем, і тільки таким чином відбувається комунікативний акт. Імпліцитні значення складають важливу частину сукупного значення одиниць мовлення. Інформація, яка міститься у висловленні, нерідко буває багатша за ту, що виражається безпосередньо. Імпліцитні значення суттєво доповнюють виражені значення і взаємодіють з ними. Мистецтво мовця полягає не тільки в тому, щоб виражати необхідні значення експліцитно, але і в тому, щоб уміло породжувати імпліцитні значення й керувати взаємодією експліцитних та імпліцитних значень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика : [учебн. пособие для вузов] / Л. М. Васильев. – М. : Высшая школа, 1990. – 176 с.; 2. Грамматические исследования : Функционально-стилистический аспект. Морфология. Словообразования. Синтаксис : [монография] / [С. Н. Борунова, В. Л. Воронцова, Н. Е. Ильина] ; отв. ред. Д. Н. Шмелев ; АН СССР, Ин-т рус. яз. – М. : Наука, 1991. – 247 с.; 3. Панфилов В. З. Грамматика и логика. Грамматическое и логико-грамматическое членение простого предложения / В. З. Панфилов. – М.–Л. : АН СССР, 1963. – 357 с.; 4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.; 5. Старикова Е. Н. Проблемы семантического синтаксиса / Елена Николаевна Старикова. – К. : Вища школа, 1985. – 123 с.; 6. Beinhauer W. El español coloquial / W. Beinhauer. – Madrid : Credos, S. A., 1968. – 459 p.; 7. Borrego J. El Subjuntivo. Valores y usos / [J. Borrego, J. G. Asencio, E. Prieto]. – Madrid : Akal, 1995. – 268 p.; 8. Galán Rodríguez C. Las oraciones subordinadas adverbiales: condicionales / Carmen Galán Rodríguez. – Madrid : Liceus, servicios de gestión y comunicación S. L., 2007. – 230 p.; 9. Gómez Torrego L. Gramática didáctica del español / Leonardo Gómez Torrego. – Madrid : S. M., 2002. – 543 p.; 10. Montolío E. Las construcciones condicionales / Estrella Montolío // Gramática descriptiva de la lengua española. Entre la oración y el discurso. Morfología / dirigida por Ignacio Bosque Muñoz y Violeta Demonte Barreto. – Madrid : Espasa Calpe, 2000. – P. 3644–3735; 11. Rodríguez Ramalle T. M. Manual de sintaxis del español / Teresa María Ramalle Rodríguez. – Madrid : Ed. Castalia, 2005. – 610 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Grandes A. Los aires difíciles / Almudena Grandes. – Barcelona : Ed. Tusquets Editores, S. A., 2010. – 793 p.; 13. Feijóo S. Signos en la expresión de los pueblos / Samuel Feijóo. – Cuba, Santa Clara : Instituto cubano del libro, 1974. – 212 p.; 14. Pérez-Reverte A. El maestro de esgrima / Pérez-Reverte. – Madrid : Santillana, Ed. General S. L., 2003. – 399 p.; 15. Torrente Ballester G. Filomeno, a mi pesar / Gonzalo Torrente Ballester. – Barcelona : Editorial Planeta, S. A., 1986. – 442 p.